

Razdoblje početne institucionalizacije obrazovanja učitelja u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na prostore tadašnje Slavonije i Vojne krajine

Lukaš, Mirko

Source / Izvornik: **Školski vjesnik : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 2015, 64, 561 - 572**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:723975>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

*Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper*

Prihvaćeno: 14. rujna 2015.

doc. dr. sc. Mirko Lukaš

Filozofski fakultet u Osijeku

**RAZDOBLJE POČETNE INSTITUCIONALIZACIJE OBRAZOVANJA UČITELJA U
HRVATSKOJ
S POSEBNIM OSVRTOM NA PROSTORE TADAŠNJE SLAVONIJE I VOJNE KRAJINE**

Sažetak: *Cilj rada je unutar povijesnog diskursa prikazati početke obrazovanja učitelja na prostorima današnje Hrvatske. U promatranom razdoblju Hrvatska je podijeljena na četiri kraljevine, a za ovo istraživanje odabire se prostor tadašnje Slavonije i Vojne krajine. U ovom se razdoblju sve manje školuju plemići, a sve više građanski i seoski sinovi te odgajaju naraštaji domaćih intelektualaca. Stanje narodne pismenosti nije zavidno jer ne postoji zakonska obveznost pohađanja pučkih škola. Početkom 18. st. postoje škole koje su u potpunosti u rukama kršćanskih svećenika i redovnika. Osposobljavanje učitelja iz redova civila u drugoj polovici 18. i početkom 19. st. započinje odlaskom na pedagoško obrazovanje u inozemstvo, osposobljavanjem u tadašnjem školskom sustavu glavnih i normalnih škola i dodatnim pedagoškim osposobljavanjem na pedagoškim nižim i višim tečajevima za učiteljske kandidate i službujuće učitelje. Ozbiljniji naponi za dodatno pedagoško obrazovanje u Hrvatskoj poduzimaju se nakon 1820. g. kada mladići odlaze u Beč, Graz i Ljubljani na tromjesečne tečajeve za učitelje. Nakon njihovog povratka otvaraju se tečajevi i u Hrvatskoj uz glavne ili normalne škole na kojima kandidati slušaju i pedagoške predmete. Službujući učitelji koji nisu imali završene ove predmete morali su ih pohađati tijekom velikih školskih praznika. Analizom sadržaja dostupne povijesne pedagoške literature i dokumentacije donose se zaključci o oblicima početnog pedagoškog osposobljavanja za zvanje učitelj koje započinje putovanjima u inozemstvo i slušanjem pedagoških tečajeva u kraćem trajanju. Istim postupkom moguće je rekonstruirati iz kojih su područja polaznici učiteljskih tečajeva stjecali znanja o odgoju i pedagogiji. Uvođenjem glavnih i normalnih škola na hrvatske prostore učiteljski se djelatnici započinju osposobljavati na domaćim školama. Početni pedagoški tečajevi na prostoru Hrvatske trajali su od početnih tromjesečnih, šestomjesečnih, devetomjesečnih, jednogodišnjih i dvogodišnjih sve do osamostaljivanja preparandija.*

ključne riječi: *niska obrazovanost, početno osposobljavanje, predinstitucionalno obrazovanje, tečajevi, učitelj*

1. Uvod

Osobe koje su tijekom povijesti poučavale nisu se posebno pripremale za tu funkciju. Prenosile su mladima samo ona znanja koja su i sami posjedovali koristeći se iskustvenom metodom. Tadašnji učitelji razlikovali su se od ostalog puka samo po posjedovanju većeg broja znanja te određenog autoriteta i nešto većeg društvenog ugleda. Te kompetencije nisu bile dovoljne naglom razvitku društva i ekonomije koji se javlja propadanjem feudalnog sustava. Stoga se tijekom vremena artikulirao i afirmirao učiteljski poziv i zanimanje. Došlo se do spoznaja kako osoba nije učitelj po tome što prenosi znanje, nego po tome što posjeduje spoznaje o tome kako se to znanje može uspješno i funkcionalno prenositi (Bezić i Strugar, 1998, 13).

Društveno-politički i kulturni identitet prostora hrvatskih zemalja u 17. i 18. st. koji su potpomogli profesionalizaciju učiteljskog poziva

Prostor današnje Hrvatske tijekom stoljeća bio je razdijeljen i podređen tuđinskoj vlasti. Želeći učvrstiti svoju vlast, Habsburgovci u 17. st. dio tadašnje Hrvatske proglašavaju Vojnom krajinom, tj. austrijskom pokrajinom koja je izuzeta od vlasti Hrvatskog sabora i bana. Krajina je bila podijeljena na pukovnije u kojima su sudstvo, školstvo i uprava bili u vojnim rukama i pod njemačkim službenim jezikom. Za vladavine Ferdinanda II. (1619-1637) hrvatski se krajevi intenzivno naseljavaju Vlasima koji bježe pred turskom vojskom. U početku je Austrija ovo prikazivala kao privremenu mjeru i humani politički potez, ali se kasnije pokazalo da to postaje trajna orijentacija. Vlasi na ova područja donose pravoslavnu vjeru i svoja kulturna obilježja. Doseljeni Vlasi smatrani su austrijskom obrambenom vojskom odgovornom samo kralju, oslobođeni od utjecaja hrvatske vlasti bez obveze daća i davanja crkvenih doprinosa. Podupirani Ratnim vijećem u Grazu, 1630. g. ishodili su tzv. Vlaški statut koji im osigurava teritorijalnu samoupravu pod seoskim knezom, slobodu trgovanja te osobnu slobodu uz obvezu samo vojničke službe (Macan, 1992).

Tijekom 17. st. na prostoru današnje Hrvatske uz Vojnu krajinu postoje i samostalna područja kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Početak 18. st. hrvatski su prostori dočekali podređeni austrijskoj vojnoj vlasti u borbi s Turskom. Snažnih borbi između austrijske i ugarske premoći (Beča i Budima) na našim prostorima hrvatski se narod nije oslobodio do 1918. g.

Slavonija je financirana iz Beča i zajedno s Vojnom krajinom militarizirana i u upravi potpuno unificirana. Najčešće je izvor dobre i jeftine vojske za habsburške europske ratove. Hrvatska je kulturna scena u promatranom razdoblju najviše bila

pod utjecajima protureformacije i katoličke obnove. U različitim se isusovačkim zavodima (Loreto, Bologna, Rim, Beč, Graz, Trnava...) školuju hrvatski mladići. Njihovim djelovanjem po povratku u domovinu kao i katoličkom obnovom otvaraju se gimnazije te akademija u Zagrebu koja je 1669. g. dobila sveučilišni privilegij. U tom razdoblju sve se manje školuju plemićki, a sve više građanski i seoski sinovi te odgajaju naraštaji domaćih intelektualaca. U ovom vremenu franjevački crkveni red otvara gimnazije i visokoškolske tečajeve po Slavoniji. Zbog potreba širenja katolicizma nastoji se što žurnije izgraditi jedinstveni hrvatski književni jezik. Razvojem školstva, širenjem katoličkih knjiga i jačanjem pismenosti pridonosilo se stvaranju jedinstvene hrvatske kulture. Nije moguće navesti sva imena hrvatskih kulturnih stvaralaca pa iz 17. st. izdvajamo svjetski poznato ime književnika *Ivana Gundulića* (1583-1638), dok je 18. st. uz mnoge kulturne djelatnike obilježilo ime *Ruđera Boškovića* (1711-1787) fizičara, zvjezdoznanca i filozofa.

Pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja tiskaju se pučke knjige i koledari, školski udžbenici, rječnici i gramatike. Književnost je sve više namijenjena puku pa se iskazuje u stihovima i širi štokavskim izričajem. Najčitanija hrvatska knjiga u tom vremenu bila je pjesmarica i pučka povjesnica *Razgovor ugodni naroda slovinskog* Andrije Kačića Miočića (1704-1760), a u istom prosvjetiteljskom duhu nastaje i popularno pisano djelo *Satir iliti divji čovik* Matije Antuna Reljkovića (1732-1798), koje šiba tadašnji slavonski narod i njegov način života želeći europeizirati slavonsko selo. Graditelji podižu utvrde i vojne objekte, grade nova naselja i podižu manje gradove opasane baroknim zidinama (Vukovar, Osijek, Požega, Vinkovci...). U istom razdoblju grade se mnoge plače i dvorci te crkve i katedrale (Macan, 1992).

Razdoblje predprofesionalnog osposobljavanja učitelja u Slavoniji i Vojnoj krajini

Škola je oduvijek odraz društveno-političkog, kulturnog, ekonomskog i inog stanja prostora u kojem se nalazi i u kojem djeluje. Stoga je bilo potrebno u najkraćim crtama opisati stanje okruženja u kojem započinju razmišljanja i iskazuju se potrebe za sve većim brojem učitelja koji to više nisu samo iskustveno, već i „poluprofesionalno“. Stanovništvo na području Slavonije i Vojne krajine u isto vrijeme bavi se poljoprivredom i vojničkim poslom. Pučke škole otvaraju se na seoskim župama, posebice na prostoru gdje djeluju franjevci. U Hrvatskoj je dugi niz godina prevladavalo mišljenje kako se na selima nisu otvarale škole do vladavine Marije Terezije (1717-1780), no to nije točan podatak jer se npr. u selu Garčin 1714. g. uz rimokatoličku crkvu otvara i pučka škola (Martinović, 1912, 82).

Stanje narodne pismenosti nije bilo zavidno, ali ne zbog toga što ne postoje škole, već zbog toga što ne postoji njihova zakonska obveznost kao i motivacija za njihovo pohađanje. Kao ilustraciju iznosimo izjavu hercega Hilburghauzena koji 1736. g. tvrdi da je u njegovoj pukovnici bilo i časnika koji su bili nepismeni (Tkalac, 1973, 8).

Stanje u većim gradovima sasvim je drugačije, npr. u Osijeku postoji samostan, u Vukovaru samostan i sjedište grofovije, u Virovitici samostan i sjedište županije, u Đakovu je smješten biskup crkveni poglavar i vlastelin. 1690. g. u Osijeku kao glavnom gradu Slavonije toga vremena (i danas) postoji nastava početne škole koju vode isusovci, a već 1711. g. gradi se i nova pučka škola. U osječki Donji Grad nakon Rakocyeve bune (1710-1711) naseljavaju se izbjegli Srbi iz južne Ugarske. 1715. g. otvaraju školu u trajanju od dvije godine na staroslavenskom jeziku. U toj školi pisalo se na daščici od kruškinog drveta premazanoj voskom. Uz isusovačku nižu gimnaziju iz 1729. g., Osijek je 1708. g. u franjevačkom samostanu dobio i prvi studij filozofije i teologije koji je 1735. g. podignut na stupanj teološkog fakulteta (Firingner, 1971, 135).

1700. g. u Vojnoj krajini, u Požegi postoji priprema tečaj, a 1701. g. isusovci otvaraju i prvu gimnaziju, latinsku školu sa šest stupnjeva: I. Analogija, II. Infimi, III. Gramatika, IV. Sintaksa, V. Poetika i VI. Retorika (Ognjanović, 1958). Ove latinske škole otvorene su s istim stupnjevima i u Vukovaru i Vinkovcima, a davale su naobrazbu učiteljima i svećenicima uz pomoć dva učitelja principista i gramatista. Od 1709. g. grad Brod ima prvu javnu školu koju je pohađao i kojom se ponosio barun Franjo Trenk (1711-1759).¹ U ovoj je školi redovnik poučavao čitanju, pisanju, računu i molitvama, a uz dobru naknadu i latinski jezik. Diljem prostora Vojne krajine otvaraju se prve škole i za učenike koji nastavu pohađaju na srpskom jeziku.

Početak 18. st. škole su u potpunosti u rukama svećenika i redovnika – narodnovjerske; hrvatske (njemačke) škole otvarali su rimokatolički svećenici, a grčko-istočni su poučavali srpsku djecu. Ove škole djeluju bez plana i programa, zakonskih uredbi, a neke se otvaraju i djeluju iz zaklada bogate vlastele. U

1 Odgojen je kod šopranskih i požeških isusovaca, ali se opredijelio za vojnu službu. Od 1741. g. sudjelovao je u austrijskom nasljednom ratu s četom dobrovoljaca i pomilovanih hajduka poznatih pod imenom Trenkovi panduri, s kojima je uspješno ratovao u Šleskoj, Austriji, Bavarskoj i Češkoj. Hrvati iz Slavonije proslavili su se kao izvrsni ratnici pod njegovim zapovjedništvom. Usmena predaja govori da bijaše vrlo neobičan čovjek: izvrstan đak, nadmeni kavgadžija, umjetnik, kockar, ljubavnik, lucidni umjetnik rata, kavge, vrlo vješt borac sabljom, kuburom, darežljivi vlastelin, glazbenik. Za života je govorio "Ich bin Schlavoner", a kada je to govorio plemić pruskog porijekla, onda je imao dobar razlog za to. Uz njegovu genijalnost Hrvati su u Europu uveli prvu vojnu glazbu, prvi su u Europi koristili turski instrument činele. Koliko su panduri bili cijenjeni kao ratnici govori podatak da su se u razdoblju njihova ratovanja u cijeloj Europi izrađivali dugi lovački noževi s natpisima VIVAT PANDUR i s vrhom koji se zvao pandur spitze.

hrvatskim narodnim školama koristila se početnica A B C, dok su se za daljnje vježbanje čitanja koristile crkvene knjige, a u srpskim školama ruski bukvari. Na početku školovanja učila se abeceda ili azbuka pisana na velikom listu tvrdog papira pa su ove učenike zvali bukvarci. Učenike koji su čitanje vježbali iz časoslova zvali su časlovci, a iz psalistara, psaltirci.

Učitelje prvih razreda koji su bili građanska lica u ovim školama nazivali su „preceptor puerorum“, dok su svećenici u ulozi učitelja nazivani profesor, učitelj pripravnik, učitelj narodne škole, učitelj početnik, predstojnik ili ravnatelj škole. Suci, podžupani, inspektori te plemstvo zadovoljavalo se društvenim naslovom „spektabilis“, čime su kompenzirali svoje nezadovoljstvo materijalnim statusom, kao i nedostatno obrazovanje.

Krajem prve polovice 18. st. dolazi do preustroja slavonske Vojne krajine, što dovodi do sve veće potrebe za pismenošću domaćih ljudi. Mnogi stanovnici ovih područja željeli su se osposobiti za časničko, činovničko, svećeničko, pisarsko ili vojničko zanimanje, ali i steći elementarnu pismenost za koju je najviše bio zainteresiran „surovi krajiški puk“².

Na žalost, dok mnogi europski narodi u ovom povijesnom razdoblju raspravljaju o problemu kako se osloboditi crkvenog utjecaja na njihovo školstvo i osigurati nesmetan javni, civilni rad učiteljskom kadru, na hrvatskim se prostorima nikada nije rješavao samo jedan problem, već su se borbe morale voditi na više „frontova“ pa se na području školstva vode rasprave između crkvene, državne (civilne) i vojne prevlasti. Godine 1764. Marija Terezija donosi uredbu po kojoj se u sjedištu svake vojne pukovnije mora otvoriti po jedna njemačka škola s njemačkim učiteljem pa se otvaraju prve trivijalne i državne krajiške škole. Učitelji su u ovim školama carsko-kraljevski vojni službenici koji su u školi nosili vojnu odoru, ali su bili oslobođeni vojnih obveza. Plaćani su 180 forinti, šest hvati drva i po mogućnosti stanom. Učitelj bi mogao imati i jednog pomoćnika koji je plaćen 60 forinti, tri hvata drva godišnje i osiguranom stanarinom. Trivijalni učitelj mogao je napredovati do IX. platnog razreda, a stavljan je u mirovanje nakon 40 godina službe.

Nastava je u trivijalnim školama trajala dvije godine, a obavljali su je učitelji na „ilirskom“ i njemačkom jeziku. Svaka bi pukovnija poslala u Beč po jednog najboljeg učitelja da se uputi u metode rada i prenese ih kolegama iz svog okružja. Nadzor nad trivijalnim školama imali su mjesni župnici i vojni zapovjednici pred kojima su godišnje održavana dva službena ispita. Prvi se održavao na polugodištu, a drugi na kraju godine, na kojem su bili prisutni i časnici iz stožera pukovnije, ravnatelj škole, a koji put i sam pukovnik. Učitelji kojima su pukovnije bile zadovoljne mogli su biti promaknuti, a manje uspješni su otpušteni iz službe.

2 Reljković, M.A.: Satir iliti divji čovik

Početni oblici, metode i strategije osposobljavanja učitelja za njihovu funkciju prije utemeljenja učiteljskih škola

Osposobljavanje učitelja u drugoj polovici 18. i početkom 19. st. provodilo se sljedećim oblicima: 1. odlaskom na pedagoško obrazovanje u inozemstvo; 2. osposobljavanje u tadašnjem školskom sustavu glavnih i normalnih škola; 3. dodatno pedagoško osposobljavanje na pedagoškim nižim i višim tečajevima za učiteljske kandidate i službujuće učitelje koji nisu imali pedagošku naobrazbu (Munjiza, 2002).

Stručnost učitelja u početku nije bila definirana niti u poželjnom obliku. Dovoljno je bilo samo znanje čitanja i pisanja. Evo jedne od ilustracija: „*Godine 1729. na jedno učiteljsko mjesto u Njemačkoj javilo se pet kandidata. Jedan je bio postolar, star 30 godina, a kao mana mu se navodi da nije znao računati. Drugi je bio tkalac, star 50 godina, koji je također imao problem s računanjem. Treći kandidat bio je krojač, star 60 godina. Pjevao je kao tele, a imao je problem s računom. Četvrti je bio kotlokrpa koji se teško snalazio i u čitanju i u računu. Peti je bio isluženi podčasnik bez jedne noge, donekle vješt u čitanju i računu*“ (Martinović, 1896, 101).

Učitelji na našim prostorima bili su Nijemci. Ako je stanje kod njih bilo takvo, kakve su tek nama učitelje slali? Problem nije bila samo njihova nedostatna stručnost već mnogo više nedostatak kulture i morala. Razlog tome bio je što su osobe u ovaj poziv slali i bez njihove dobre volje: „*Ti ćeš biti učitelj u mjestu V. Molim pokorno gospodin kapetan, ja volim biti soldat. Ti ćeš biti učitelj ili ćeš dobiti batina, pak ćeš ipak biti učitelj... Pokorno molim bit ću učitelj. Bolje da budem učitelj bez batina, nego učitelj sa batinama*“ (Martinović, 1897, 214). Razlozi ovakvih neradih odluka bili su ti što je učitelja mogao svatko nadgledati, prigovarati mu pa čak i prijetiti batinama.

Prvi oblik osposobljavanja za učiteljski poziv bilježi se 1774. g. kada učitelji (Antun Müller, Andro Pluskota, Dragutin Ried i Pokorny) odlaze u Beč na tečaj kod Felbigera kako bi nakon povratka obrazovali novi učiteljski kadar. Od 1780. g. uvodi se oblik osposobljavanja putem praktičnog promatranja u kojem učitelji trivijalnih škola biraju umne dječake iz svojih škola za koje pretpostavljaju da bi mogli biti poučavatelji i postave ih za svoje pomoćnike. Njihovu osposobljenost provjeravali su nadučitelji i davali im licence za učiteljsku službu.

Organizacija tromjesečnih pedagoških tečajeva

Prvi prepoznati zahtjevi učiteljskog poziva u Vojnoj krajini bili su minimalno završena dva razreda glavne škole, a poželjno je bilo i oba godišta

četvrtog razreda glavne ili normalne škole. Ozbiljniji napori za dodatno pedagoško obrazovanje u Hrvatskoj poduzimaju se nakon 1820. g. kada mladići odlaze u Beč, Graz i Ljubljano na tromjesečni tečaj. Nakon njihovog povratka otvaraju se i kod nas tečajevi uz glavne ili normalne škole, a na njima su kandidati po prvi puta slušali i pedagoške predmete. Službujući učitelji koji nisu imali završene ove predmete morali su ih pohađati tijekom velikih školskih praznika (Cuvaj, 1910, I, p. 526). Sve veća pozornost počinje se posvećivati učiteljskoj stručnosti pa se traži da za učitelja budu postavljeni samo oni koji su svršili pedagoški tečaj s dobrim uspjehom. U nedostatku osoba smjeli su se postaviti nestručni učitelji i to na određeno vrijeme a zvali su ih „učitelji iz nužde“ (Cuvaj, 1910, IV, p. 181).

Pedagoški tečajevi nisu bili stalni i kontinuirani. Održavani su u pravilu svake treće godine i za svako njihovo ponovno održavanje trebalo je tražiti dozvolu. Uvjeti za upis na tečaj bili su: starost kandidata 16 godina, završena barem treća godina glavne škole, a često su organizirani i prijemni ispiti. *„Od kandidata se tražilo da su s dobrim uspjehom završili nadškolu, da imaju izvrsno čudoredno vladanje, da su potpuno zdravi, da su jakih prsa, oštra vida, čista glasa i bespriječnih organa za govor“* (Martinović, 1912, 289). Nakon završenih tečajeva polagali su se ispiti koji su ovisili o prethodno završenoj vrsti škole. Tromjesečni tečajevi održavali su se do 1863. g. kada se uviđa da su prekratki: *„toga nije majka rodila, koji bi mogao za tri mjeseca učiniti koga učiteljem“* (Martinović, 1912, 319).

Pedagoški tečajevi u dužem vremenskom trajanju

Na području Vojne krajine prvi viši, šestomjesečni, a ubrzo i devetomjesečni pedagoški tečajevi održavaju se od 1842. g. Ovi tečajevi vrlo brzo su produženi na jednogodišnje, a uskoro i dvogodišnje trajanje. Upis na tečaj održavao se svake druge godine s ciljem: *„...da i u Krajini budu učitelji na svom mjestu, da mogu poput svojih kolega u drugim pokrajinama monarhije uspješno raditi oko boljitka mladeži i procvata domovine“* (Martinović, 1897, 165). Tečajevi organizirani u dvogodišnjem trajanju na našim prostorima bili su organizirani tako da je prva godina bila teorijska, a druga praktična. *„Svako je tjedna po šest kandidata četvrtog tečaja u vježbaonici do podne i poslije podne, pa tamo slušaju kako gospoda glavni učitelji rade s učenicima“* (Martinović, 1897, 166).

Navedeni viši pedagoški tečajevi i dalje su bili uz glavne ili normalne škole, nisu bili samostalne ustanove. Na njima su se i već službujući učitelji dalje usavršavali u svom poslu. Bilo je samo pitanje vremena kada će se ove škole osamostaliti u zasebne ustanove. Na području Vojne krajine prvi samostalni pedagoški tečaj održan je u Petrinji školske 1868/69. g. Ova ustanova 1871.

g. dobiva i treći tečaj (godinu) i time definitivno prerasta u ustanovu za osposobljavanje učitelja – preparandiju tj. učiteljsku školu.

Na ostalim područjima Hrvatske kao samostalne učiteljske škole od ranije djeluju: Muška zagrebačka učiteljna učiona od 1848/49. g., Samostalna djevojačka učiteljska škola sestara Milosrdnica u Zagrebu od 1850/51. g. i Učiteljska škola u Đakovu od 1858/59. g. koja je od 1864/65. g. osposobljavala i učiteljice (Munjiza, 2002, 43).

Strategije koje se koriste u pripremanju novih učitelja

U vojno organiziranim pukovnijama život je tekao hijerarhijski pa se tako odvijao i život svakog člana obitelji koje su živjele na tom prostoru. U takvim uvjetima bilo je vrlo teško ustrojiti školstvo i pedagogiju jer je zadaća prvih škola bila pripremiti dovoljan broj sposobnih i odanih vojnika. Razvitkom društva ove se zadaće, ali i funkcija škole mijenjaju. Prvi učitelji bili su vrlo nisko obrazovni, najčešće su birani iz redova orguljaša, zvonara i isluženih vojnih djelatnika. Stoga nije čudno da su u školi prevladavali vrlo strogi disciplinski postupci koji prelaze iz jedne krajnosti u drugu.

Iz analizirane dostupne literature moguće je rekonstruirati iz kojih su područja polaznici učiteljskih tečajeva stjecali znanja o odgoju i pedagogiji. U ispitnom izvješću tromjesečnog tečaja u Vinkovcima održanog 1836. g. nalaze se predmeti: *metodika* i *školska administracija* (Cuvaj, 1910, III). U programima normalnih škola na kojima se osposobljavaju učitelji su predmeti: *nauk o ćudoređu* i *pravila pristojnosti* (Cuvaj, 1910, I). U svjedodžbi izdanoj 1835. g. u Novoj Gradiški među ostalim predmetima nalaze se: *načelo poučavanja*, *kancelarijsko pismo* (*pedagoška dokumentacija*). (Cuvaj, 1910, III). Na dvogodišnjim tečajevima u Petrinji 1862/63. g. slušaju se *gojidba i obuka*, *katehetika*, *postupak kod početnice i čitanke*, *metodika brojčanog i napametnog računstva*, a 1871. g. i *nauk o odgoju*.

Hrvatska pedagoška literatura vrlo je oskudna, a na hrvatskom jeziku je u ovom razdoblju gotovo i nema. Prvo i dosta dugo upotrebljavano pedagoško djelo bilo je Felbigerov *Methodenbuch*. U vježbanju i postavljanju pitanja služila je knjiga *Die Kunst zu Fragen*. Etička i moralna pitanja učila su se iz knjige *Naputak o poštenju*.

Odgojni i školski uspjeh nastojao se osigurati mjerama vanjske motivacije, a kao poželjan sustav vrijednosti isticani su: poslušnost, pokornost i pobožnost (Mušanović i Lukaš, 2011). Kao odgojne strategije koriste se represivne i poticajne mjere: uvode se počasne i sramotne klupe te počasne knjige, a dozvoljavala se i upotreba tjelesnih kazni. Smatralo se da tjelesna kazna održava život škole i da

bez šibe nema napretka u školi. *“Gotovo svaki dan mogli su čuti susjedi kako se učenici deru i kako plaču pred šibom (Pechan, 1894, 291).* Od represivnih mjera u Vojnoj krajini navodimo one koje je odredila satnija za trivijalne i elementarne narodne škole 1835. g. na njezinom području: *„klečanje jedan sat, prepisivanje diktata 2-5 puta uzastopce, zatvor preko podne na dane praznika, a uz svetac zatvor pola dana, u trivijalnoj školi zatvor u gvožđu“* (Spomenica škole u Velkoj Kopanici). Navedene kazne bile su predviđene zbog krađe, svojeglavog izostajanja iz škole, ozljede nožem itd.

Poticajne odgojne mjere primjenjivane su kod najboljih i najpobožnijih učenika tj. onih koji su se isticali u učenju i vladanju. Nagrade su bile prirodne prirode: hlače, svilene vrpce, šeširi, gunjac te nagrada u obliku novca. Oblici nagrađivanja ubrzo poprimaju pedagoški karakter pa se dodjeljuju pismene pohvalnice, medalje, čitanke, kalendari i sl. Sačuvana je i kolajna iz 1841. g. dodijeljena u Požegi, koju su zvali *dictator*, a na njoj je pisalo: *„Sinko! Primaj nauk pak budi viran Bogu, kralju i domovini“* (Cuvaj, 1910, III, 104). Navedene strategije bile su utkane u kurikulum tadašnjeg osposobljavanja polaznika koji su željeli steći časno zanimanje učitelj.

3. Zaključak

Društveno, gospodarsko i kulturno ozračje stvara poticajne ili osporavajuće uvjete za razvitak školstva na svom prostoru. Zemlja koja nema svoj identitet u navedenim čimbenicima, nego ovisi o tuđinskom vladaru teško može biti oduševljena bilo kojim oblikom podizanja svijesti jer je to uvijek smatrano nametanjem volje tuđinskog naroda pa čak i kada joj je to trebao biti poticaj za osobni napredak. Uz sve navedene čimbenike narodu su bili potrebni učitelji iz njihovih redova, domaći sinovi. Uz ovaj domoljubni uvjet svakako da je adekvatna stručna osposobljenost neminovna za bilo kakvo odgojno djelovanje. Stoga se poduzimaju mjere u kojima početno pedagoško osposobljavanje učitelja započinje putovanjima u inozemstvo i slušanjem pedagoških tečajeva u kraćem trajanju. Uvođenjem glavnih i normalnih škola na hrvatske prostore učiteljski se djelatnici započinju osposobljavati na domaćim školama. Pedagoški tečajevi na prostoru Hrvatske trajali su od početnih tromjesečnih, šestomjesečnih, devetomjesečnih, jednogodišnjih i dvogodišnjih sve do osamostalivanja preparandija.

Iz navedenog istraživanja može se zaključiti kako je pedagoško osposobljavanje učitelja imalo tendenciju stalnog produljivanja i poboljšavanja, a ujedno je potpomoglo i diferencijaciju pedagogije kao samostalne znanosti te učiteljskog poziva kao poželjnog društvenog zanimanja.

Litratūra

1. BEZIĆ, K. i STRUGAR, V. *Učitelj za treće tisućljeće*. Zagreb, Hrvatsko pedagoško književni zbor, 1998.
2. CUVAJ, A. *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Svezak od I. do XI., Zagreb, Naklada Kr. hrv. slav. dal. Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910-1913.
3. FIRINGER, K. Putevi razvoja Osijeka. Osijek, Revija, n. 2, 1971.
4. HELFERT, J. *Gesichte der österreichischen Volksschule*. Prag, 1860.
5. LUKAŠ, M. i MUNJIZA, E. *Pedagoška hrestomatija – Izbor tekstova hrvatskih pedagoga*. Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2010.
6. MACAN, T. *Povijest hrvatskog naroda*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske i Školska knjiga, 1992.
7. MARTINOVIĆ, I. Nešto o razvitku školstva u bivšoj Vojnoj krajini. *Napredak*, 1896, n. 37.
8. MARTINOVIĆ, I. Nešto o razvitku školstva u bivšoj Vojnoj krajini. *Napredak*, 1897, n. 38.
9. MARTINOVIĆ, I. *Povijesne crtice o školstvu brodske pukovnije i broskog okružja*. Zagreb, vlastita naklada, 1912.
10. MUNJIZA, E. Osposobljavanje učitelja za učiteljsku službu u Hrvatskoj prije utemeljenja učiteljskih škola. *Zbornik učiteljske akademije u Zgrebu*, 2002, Vol 4, n. 1, p. 37-49.
11. MUNJIZA, E. i LUKAŠ, M. Pedagoško-psihološko osposobljavanje učitelja u visokoškolskim ustanovama. Zagreb, *Odgojne znanosti*, 2006, Vol 8, n. 2, p. 361-385.
12. MUNJIZA, E. i LUKAŠ, M. Pedagoška praksa nužna sastavnica pedagoške kompetentnosti učitelja (povijesni pregled). Ur. Babić, N. *Proceedings: Competences and teacher competence*. Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku and Kherson state Univesity, Kherson, Ukraine, 2007., p. 479-491.
13. MUŠANOVIĆ, M. i LUKAŠ, M. *Osnove pedagogije*. Rijeka, Hrvatsko futurološko društvo, 2011.
14. OGNJANOVIĆ, A. M. *Vojvođanske narodne osnovne škole i njihovi učitelji*

od 1573. do 1774. godine. Novi Sad, Matica srpska, Zbornik za društvene nauke, svezak 20., 1958.

15. PECHAN, A. Povijest dječjačke pučke škole današnje Kr. vježbaonice u Petrinji. Zagreb, *Napredak*, pretisak.
16. Spomenica škole Vel. Kapanica 1764. – 1964. , od 1764. pisana kao povijesni pregled, a od 1898. vodi se redovito kao ljetopis.
17. TKALAC, K. *Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću.* Županja, vlastita naklada, 1973.

**THE BEGINNING OF THE INSTITUTIONALIZATION OF TEACHER
EDUCATION IN CROATIA
WITH THE SPECIAL EMPHASIS ON THE TERRITORIES OF THE FORMER
SLAVONIA AND MILITARY FRONTIER**

Summary: *This paper aims to provide a historical overview of teacher education in Croatia. In the observed period, Croatia is divided into four kingdoms and for the purpose of this paper, the territories of Slavonia and Military Frontier are used. In this period, the interest for education of sons from civil, rural and local intellectuals' families significantly increases while simultaneously it decreases among noble families. Due to no legal obligation for schooling, the level of literacy is not satisfactory. In the early 18th century, some schools are entirely governed by Christian priests and monks. Training of teachers among civilians begins in the second half of the 18th and the early 19th century. The training begins with pedagogical training abroad followed by additional pedagogical training in lower and higher level courses for teacher candidates and serving teachers. Pedagogical education in Croatia is intensified after 1820 when young men go to Vienna, Graz and Ljubljana and take three-month courses for teachers. Upon their arrival, pedagogical courses are offered in Croatia. Serving teachers who did not complete these course are obliged to take them during school holidays. The analysis of the available historical pedagogical literature and documentation points to the beginnings of pedagogical education starting with attending short pedagogical courses abroad. Furthermore, the analysis provides a reconstruction of the areas participants major in. Opening teacher schools in Croatia initiates teacher education there. First pedagogical courses last for three, six, nine months, one and two years all of which result in opening independent teacher training schools.*

Key words: *courses, initial training, low education level, pre-institutional education, teacher*